

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1128082/2

ב"ה

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים
לפני כבוד הדיינים:
הרב יעקב זמיר, הרב מימון נהרי, הרב ציון לוז-אילוז

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד ציון סמוכה)

נגד

המשיבה: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד ענבר לב)

הנדון: סמכות הדין בתביעת מזונות וכתובה מן העיזבון

פסק דין

לפנינו ערעורה של הגב' א' (להלן "המערערת") על החלטת ביה"ד האזורי בתל אביב מיום ההחלטה קובעת שיש לביה"ד סמכות לדון בתביעת מזונות אישה ובתביעת הכתובה שהגישה האלמנה, הגב' ד' (להלן "המשיבה"), אלמנת המנוח מר י' ז"ל (להלן: "המנוח").

תמצית העובדות הנצרכות להכרעה

המנוח, מר י' ז"ל הלך לעולמו ביום כשהוא נשוי למשיבה, גב' ד'. המנוח הותיר אחריו צוואה ובה ציווה לתת למערערת, עמה התגורר משנת 2010, 75% מרכושו ועוד 25% לילדיו.

החל משנת 2009 התנהלו הליכים משפטיים בין המנוח לבין המשיבה. בביה"ד הרבני הוגשה ע"י המנוח תביעת גירושין, ומנגד הגישה המשיבה תביעת שלום בית. תביעת הגירושין של המנוח נדחתה. והוא הגיש את ערעורו בנושא זה לביה"ד הגדול. ביה"ד הגדול נתן החלטות פרוצדורליות בתיק, בדבר מועדי דיון, מועדים להגשת מסמכים, אך לא התקיים דיון בפני הרכב ביה"ד הגדול בגלל מצבו הבריאותי של המנוח. ביום ..., מספר ימים לאחר פטירת המנוח, נתן ביה"ד הגדול החלטה לסגור את התיק.

לאחר פטירת המנוח פתחה האלמנה בבית הדין האזורי תיק כתובה בתאריך, תיק רכוש בתאריך, ותיק מזונות בתאריך

הכרעת ביה"ד האזורי ביחס לטענות הסמכות קבעה:

א. ביחס לתביעת המזונות מן העיזבון מוקנית לביה"ד הרבני סמכות, בהתאם לסעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים נישואין וגירושין תשי"ג-1953 (להלן: "חוק השיפוט"), הקובע: "הגישה אישה יהודייה לבית דין רבני תביעת מזונות שלא אגב גירושין נגד אישה היהודי או נגד עזבונו לא תשמע טענת הנתבע שאין לבית הדין הרבני שיפוט בעניין".

ב. ביחס לתביעת כתובה מן העיזבון – מוקנית לביה"ד סמכות בהתאם להוראות סעיף 1 לחוק השיפוט, שם נאמר: "ענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי הדין הרבניים". ביה"ד האזורי קבע כי הזכאות לכתובה הינה נושא מובהק של נישואין וגירושין. ביה"ד קמא הדגיש כי תביעת הכתובה הינה בכפוף לכך שתביעת המזונות הינה עד ליום פטירת הבעל. כלומר: תביעת המזונות היא תביעת מזונות אישה מן הנישואין, ותביעת כתובה היא תביעת כתובת אלמנה.

ג. ביחס לתביעות בענייני רכוש – אין לביה"ד הרבני סמכות, כיון שסעיף 3 לחוק השיפוט קובע שבית הדין יקנה סמכות רק בכריכת התביעה הרכושית לתביעת הגירושין, ואילו בנידון דין האישה פתחה תיק תביעת רכוש רק לאחר שהבעל נפטר, שלא בכרוך לתביעת גירושין, כמובן.

במקביל, המערערת דנן, נקטה בפעולות לקבלת צו קיום צוואה מאת הרשם לענייני ירושה. המשיבה דנן הגישה את התנגדותה לקיום הצוואה, וביהמ"ש למשפחה דחה את ההתנגדות ואישר את הצוואה. ערעור על החלטה זו לביהמ"ש המחוזי נדחה אף הוא.

תמצית טענות המערערת

ב"כ המערערת פרש את טיעונו כנגד פסה"ד נשוא הערעור על פני אחד-עשר עמודים. אם נבוא לתמצת את הטענות המשפטיות של הערעור נוכל לומר כי ב"כ המערערת טוען כי פסה"ד אינו תואם את פסיקת ביהמ"ש העליון בבג"צ 2621/00 לוי נ' בית הדין הרבני האזורי ירושלים. לטענת ב"כ המערערת, פס"ד זה מקבל את דעת המיעוט בפרשת לוי בביה"ד הרבני הגדול, דעת הרב דיכובסקי, שלפיה ביה"ד מוסמך לדון בעניינים שהצדדים להם, הם בעל ואישה. לעומת זאת, במקרה דנן הצדדים לדיון הם האלמנה מחד גיסא, והמערערת ומנהל העיזבון מאידך גיסא. כן טוען ב"כ המערערת, על סמך פסה"ד הנ"ל, שהמונח "ענייני נישואין" אינו כולל את התוצאות הנובעות מנישואין כלפי צד שלישי (מפנה בדבריו אל המקורות שהזכיר ביהמ"ש בפסק דינו: טדסקי, "מעמד אישי", עמ' 167; שיפמן "דיני המשפחה בישראל, א', 33). משכך, טוען ב"כ המערערת, לא ניתן לבסס את סמכות ביה"ד מכח סעיפים 1,3,4 לחוק השיפוט. משלא ניתן להתבסס על סעיפים אלו, לטענתו, יש לפנות או אל סעיף 9 לחוק השיפוט או לסעיף 155 לחוק הירושה, אך גם זה לא אפשרי במקרה שלפנינו, שכן על פי סעיפים אלו תלויה סמכות ביה"ד בהסכמת הצדדים, וזו לא ניתנה. מכאן מסקנתו כי הסמכות נתונה אך לביהמ"ש לענייני משפחה.

תמצית טענות המשיבה

ענייני המזונות הועלו בדיונים בפני ביה"ד עוד בחיי המנוח, בטענתו לזכות במעשי ידיה השקולים כידוע כנגד מזונותיה. טענות אלו כרכו למעשה את הנושא לתביעת הגירושין בכריכה שבמהלך הדיון. בהתאם לתקנה ס"ט לתקנות הדיון אם מת אחד מבעלי-הדין במהלך המשפט ימשיך ביה"ד בבירור המשפט מהנקודה שעמד בה ויזמין, אם הוא רואה שיש מקום לכך לפי טיב העניין, את היררשים או את האפוטרופוס.

בנוסף: הוראות סעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים מורה על סמכות של ביה"ד לדון בתביעה כנגד עזבון הבעל. בנוגע להפניית המערערת לבג"ץ לוי, טוענת המשיבה שאין להסתמך על פס"ד זה, שכן אחריו ניתנו פסקי דין המביעים עמדה אחרת: פסק דין של הרב דיכובסקי עצמו בביה"ד הגדול, אשר חוזר בו מעמדתו הקודמת, אשר אומצה בבג"ץ לוי, וכן פסקי דין אחרים של ביהמ"ש העליון אשר רואים בכתובה חלק מ "ענייני הנישואין".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דיון והכרעה

ראשית נתייחס לטענת הסמכות בנושא המזוונות. כפי שציין ב"כ המערערת בעצמו, סעיף 4 לחוק השיפוט מקנה סמכות דיון בתביעת מזוונות אישה, גם כאשר היא מוגשת כנגד עזבונו של הבעל. הסעיף אינו מבחין בין תביעת מזוונות מעילת מזוונות אשה נשואה לבין תביעת מזוונות אלמנה, והוא אף נוקט בלשון: "נגד אישה היהודי, או נגד עזבונו לא תשמע טענת הנתבע שאין לבית הדין הרבני שיפוט בעניין". יתר על כן, סעיף 155 (ה) לחוק הירושה, תשכ"ה-1965 קובע כי הדרישה להסכמת הצדדים לשם קניית סמכות בענייני העיזבון – אינה באה לפגוע בנאמר בסעיף 4 לחוק השיפוט, שנחקק כזכור לפניו, בשנת תשי"ג-1953.

גם הטענה לפיה עצם הגשת תביעת כתובה מונעת את הזכות לתבוע מזוונות היא טענה תמוהה. אכן, תביעת כתובה אלמנה מונעת את זכות תביעת המזוונות מיום היות האשה אלמנה ואילך, אך בנדון דידן הבהיר והדגיש ביה"ד האזורי בהחלטתו כי תביעת המזוונות הינה תביעת מזוונות מתקופת הנישואין, לה זכאית האישה עד ליום שהתאלמנה, בעוד שתביעת הכתובה מתייחסת לתקופה שמיום ההתאלמנות ואילך. ואכן, על פי ההלכה, תביעת מזוונות מהעיזבון מיום שהתאלמנה ואילך לא תתאפשר אם הגישה האישה תביעה לתשלום כתובתה מן העיזבון.

בצד קביעתנו העקרונית בנושא הסמכות בעניין המזוונות, נציין כי ביה"ד האזורי, בהחלטתו מיום דחה לגופה את תביעתה של המשיבה למזוונות מן העיזבון, ונימק את החלטתו.

נתייחס כעת לטענת הסמכות בעניין הכתובה.

כיון שהמערערת תומכת את יתדותיה בבג"צ 2621/00 לוי נ' בית הדין הרבני האזורי ירושלים (להלן: עניין לוי), לא נוכל שלא לפרט את הנסיבות בהן עסק פסה"ד המדובר. נביא את עובדותיו בקצרה כפי שנכתבו בפסה"ד שם:

המשיבה והמנוח נישאו זה לזה. נערכה כתובה, ובה נקבע סכום של 1,200,000 ש"ח שבעלה (או עיזבונו) ישלם לה במקרה של גירושין או מוות. בני-הזוג וילדם התגוררו בדירה הרשומה על שם הבעל. הבעל חלה במחלה ממארת. כשלושה חודשים לפני פטירתו העביר הבעל ללא תמורה את זכויותיו בדירה ואת רישום הבעלות עליה על שם אביו – הוא העותר שלפנינו. כחודש לאחר פטירת הבעל נדרשו המשיבה וילדה על-ידי העותר (ואשתו) לסלק את ידם מהדירה. המשיבה מיאנה. היא פנתה לבית-הדין הרבני האזורי בירושלים. היא תבעה את תשלום כתובתה ולחלופין מדור ומזוונות מן העיזבון. הנתבעים בתביעה זו היו העותר (אבי בעלה המנוח) ואשתו. נטען בכתב-התביעה בפני בית-הדין הרבני האזורי כי העברת הדירה על שם העותר בטלה ומבוטלת, בהיותה מעשה מרמה כלפי המשיבה. לטענתה של המשיבה, היא זכאית לכתובתה, וזכותה זו מהווה שעבוד על העיזבון, המעניק לה זכויות כלפי העותר ואשתו. ... העותר טען שאין לבית-הדין הרבני סמכות לדון בעניין. בית-הדין פסק כי עם מות הבעל יש לפרוע את הכתובה וכי הדירה משועבדת לפרעון חוב זה. ערעורו של העותר לבית-הדין הרבני הגדול נדחה. מכאן העתירה.

מן הדברים הללו אנו למדים כמה פרטים על הנושא הנדון בעניין לוי:

א. כבר בחייו העביר הבעל את הזכויות בנכס, שהיה רשום על שמו, אל אביו, שהוא צד ג'. בעת פטירת הבעל היה הנכס רשום על שם האב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב. פסיקת ביה"ד הרבני הייתה לגבות את דמי הכתובה מן הדירה, אף שהיא כבר אינה שייכת לבעל אלא הועברה לאדם אחר. הנימוק של ביה"ד שבגללו ניתן לגבות מנכס שכבר אינו של הבעל נעוץ בקביעה המשפטית-הלכתית לפיה רובץ שיעבוד על הנכס עצמו, תהיה בעלותו העכשווית אשר תהיה.

ביהמ"ש העליון קבע בעניין לוי כי ביה"ד לא היה מוסמך לדון בתביעת האישה, וזאת על סמך שלושה עקרונות:

א. "ענייני נישואין וגירושין" אינם כוללים את התוצאות הנובעות מן הנישואין כלפי צד שלישי.

ב. קיים חוסר בהירות בשאלה האם זכויות שעל פי הכתובה נחשבות "ענייני נישואין וגירושין". ביהמ"ש נשאר בצריך עיון בנקודה זו.

ג. "שיעבוד" הדירה לכתובתה של האישה אינו מעניק לה "על פי המיון המקובל עלינו" זכות תביעה "קניינית" בביה"ד הרבני, הזכות המשמשת עילה לתביעה בביה"ד הרבני הינה "זכות גברא".

משכך, קבע ביהמ"ש, יש למקד את הדיון בבדיקת זכויות האישה שעל פי דיני הירושה, וממילא יש להפנותו לערכאה המוסמכת לדון בדינים אלה.

בתוצאת החלטה זו קיבל ביהמ"ש את דעת המיעוט מקרב דיניי ביה"ד הגדול, דעת הרב דיכובסקי שליט"א, שהכריע בתיק זה כי אין סמכות לביה"ד לדון בסכסוך שבין האישה לבין חותנה.

כשנעבור מן האמור אל נסיבות התיק שלפנינו, ניווכח מיד כי נסיבותיו שונות באופן מהותי מנסיבותיו של עניין לוי.

ראשית, מן הבחינה העובדתית הפשוטה. בנדון דידן לא מדובר על נכס שהוקנה לצד ג' טרם פטירתו של הבעל. בשעה שמר'י המנוח הלך לעולמו, הייתה הדירה וכל נכסיו שייכים לו.

עובדה זו יש בה כדי לקבוע את המצב המשפטי, במובנים הבאים:

א. זכות האלמנה לתבוע כתובתה, החלה מיד ברגע פטירתו של הבעל, אינה נשענת על "שיעבוד נכסים" הרובץ על נכס שהעביר הבעל לצדדים שלישיים. במקרה שלנו זכות תביעת הכתובה היא "זכות גברא".

ב. הזכות הזו מופנית כלפי עיזבון המנוח עצמו, ולא כלפי צדדים אשר רכשו זכויות מכח דיני הקניין קודם פטירתו.

שני הבדלים מהותיים אלו, די בהם בכדי להבדיל בין הנדון שלפנינו מעניין לוי, ולקבוע כי נסיבותיו של העניין בביהמ"ש שונות במידה המביאה לתוצאה משפטית שונה בענין הסמכות.

אולם, יש להתעכב על נקודה נוספת.

בעניין בג"ץ לוי העלה ביהמ"ש ספק ביחס לשאלה, האם כתובה היא בכלל "ענייני נישואין וגירושין". הותרת ספק זה בצריך עיון, אמנם, תרמה לקבלת הכרעה בעניין בג"ץ לוי, על אף שעניינו של הספק לא היה הנימוק הבלעדי להכרעת ביהמ"ש שם. מאז פס"ד לוי, אשר, כאמור, לא הכריע בשאלה הנ"ל, יצאו מתחת ידו של ביהמ"ש פסקי דין אחדים הפושטים את הספק, ומכריעים באופן חד משמעי שה'כתובה' נחשבת כ "ענייני נישואין".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נדגיש, כי אין הדבר צריך לפנים כי ענייני הכתובה הם חלק מהותי מענייני הנישואין. קיומה של הכתובה מגדיר את חיי בני הזוג כחיי נישואין, בלי הכתובה מאבדים החיים הזוגיים את שם "הנישואין" שעליהם, שהרי, על פי ההלכה, אסור לאדם לשהות עם אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה, ו"כל הפוחת משיעור כתובה בעילתו בעילת זנות". ויתירה מזו האישה אינה רשאית למחול על כתובתה במהלך הנישואין כי בכך היא תהפוך את חיי האישות שבנישואין, במובן מסוים, ל"חיי זנות". האם נוכל למצוא צורת ביטוי גורפת ונחרצת גדולה מזו, כדי לבטא את מעמדה של הכתובה ותוקפה המשפטי, כחלק מענייני הנישואין, וכאלמנט קונסטרוקטיבי המגדיר את מהותם?

כאמור, עקרון זה, שלרוב פשטותו הוא אינו צריך לסימוכי הוכחה, הוכר אף בפסיקות ביהמ"ש העליון, המאוחרים לעניין בג"ץ לוי. כך למשל כתב ביהמ"ש העליון (בע"מ 9692/02 פלונית נ' פלוני):

"הדין העברי רואה את הכתובה לא רק כחיוב ממוני אלא כדין מדיני האישות, בעל זיקה לנישואין עצמם, עד אשר נקבע שאסור לקיים את הנישואין ללא כתובה. יתכן שמסיבה זו רואים את הכתובה כ"ענייני נישואין" במובן סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953 (להלן: חשבד"ר) (ראו את דברי הנשיא ברק בעניין לוי בעמ' 814). סעיף 2 לחשבד"ר קובע, כי "נישואין וגירושין של יהודים ייערכו בישראל על פי דין תורה". ואמנם, מאחר והחוק מחיל את הדין העברי על נישואין בין יהודים, ודין זה מחייב את הבעל ליטול על עצמו את חיובי הכתובה, נראה שיש לסווג את הכתובה כחוב מכוח הדין – סעיף 2 לחשבד"ר – אשר מפנה לדין העברי. כאמור, סעיף 104(א)(4) לחוק הירושה קובע במפורש שהכתובה הינה "עילה הנובעת מקשר האישות".

עוד כתב ביהמ"ש:

"הפסיקה נתנה פירוש רחב למונח "ענייני נישואין" המופיע בסימן 151(1) וסעיף 1 ככולל את מכלול הזכויות והחובות הנובעות ממעמד הנישואין, לרבות הזכויות והחובות הממוניות (ביד"מ 1/50 סידס נ' יו"ר ההוצאה לפועל, פ"ד ח' 1020 (1954)). כלומר, כל תביעה כספית הנובעת ממעמד הנישואין, לרבות תביעת הכתובה, נכללת בגדרי הביטוי "ענייני נישואין" (מנשה שאוה הדין האישי בישראל 225 (מהדורה רביעית, 2001)). על כן, עניין תביעת הכתובה הנו באופן מהותי בסמכותו של בית הדין הרבני". (בג"ץ 9858/07 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול)

נראה כי עמדה זו תואמת לעמדת בית הדין הרבני בתל אביב בתיק 4273/תשיז, לפיו ענייני כתובה מסורים לסמכותו הייחודית של בית הדין הרבני, על פי סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים. תביעת הכתובה אינה כתביעה לפרעון חוב ממוני גרידא, אלא היא חלק אימננטי מענייני האישות, וככזו מסורה לבית הדין הרבני הסמכות הייחודית לדון בתביעת כתובה מכוח סעיף 1 הנ"ל, אף ללא הסכמת הנתבע.

יש להטעים את ההבדל בין עניינינו לבין הנדון של עניין לוי מנקודה נוספת: כאמור, בנדון שלפנינו התביעה אינה תביעה מכח "שעבוד" הרובץ על הנכסים, אלא מכח "זכות גברא", הנתבעת מן העיזבון עצמו עדו לפני שהוא נפל לידי צד שלישי. מבחינה זו, ניתן לומר, שזכות התביעה של הכתובה מן העיזבון אינה כתביעה כנגד צדדים שלישיים כבעלי העיזבון, אלא כלפי מי שבאו בנעליו של החייב עצמו בכל הנוגע לחובות שהוא חב בהם בחייו.

כפי שהסברנו לעיל, הנסיבות של בג"ץ לוי שונות מנסיבות הנדון שלפנינו וההבדלים שצויינו לעיל יש בהם כדי להביא לתוצאה משפטית שונה ממה שהוכרע שם. בצד זאת, יש לדון בעיקרון שהתווה ביהמ"ש העליון בפרשת לוי, לפיו ענייני הנישואין אינם כוללים את התוצאות הנובעות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מהנישואין כלפי צד שלישי, האם הוא נכון גם כשבאים לדון בעיזבוננו של החייב, לאור האמור בהוראות סעיף 4 לחוק השיפוט, לפיו, לביה"ד הרבני קיימת סמכות ביחס לעיזבון.

זאת ועוד, העיקרון הנ"ל עמד כבר לדיון מחדש בפסק דין של ביה"ד הגדול בתיק 9309/תשס"ח (פורסם בנבו). פסק דין זה נכתב ע"י הדיין הרב דיכובסקי עצמו, שבו הוא מסביר באריכות וביסודיות מדוע עמדתו הקודמת, עליה נשען בג"ץ לוי, אינה נכונה. והואיל ודבריו עוסקים בשאלה הקונקרטית המונחת לפנינו, נביא את דבריו כלשונם:

"ב-בג"ץ 2621/00 לוי נ' בית-הדין הרבני האזורי ירושלים, פ"ד נד(3) 809, נדונה שאלת סמכותו של בית הדין הרבני לדון בתביעת אלמנה לכתובה מעיזבון בעלה, ללא הסכמת חותנה, שהיה הזוכה בעיזבון על פי צוואת בנו המנוח. כאשר בא קודם לכן אותו ענין בפני בית הדין הרבני הגדול, סברתי בדעת מיעוט, כי אין לבית הדין הרבני סמכות לדון בתביעה ללא הסכמת החותן. בפסק הדין בבג"ץ הנ"ל, אימץ בית המשפט העליון את דעת המיעוט שלי וקבע, כי סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) מעניק לבתי-הדין הרבניים סמכות ייחודית לדון ב"עניני נישואין וגירושין" של יהודים בישראל, ואולם, בכלל עניינים אלו נכללים אך ורק עניינים שהצדדים להם הם הבעל והאישה, ואשר-על-כן אין לבתי-הדין הרבניים סמכות לדון בסכסוך שעניינו נישואין או גירושין כאשר הצדדים לסכסוך אינם בני-הזוג עצמם (שם, 814). בית המשפט הסתמך שם, בין היתר, על דברי השופט אולשן ב-ע"א 16/49 אלבראנס נ' שמטרלינג, פ"ד ד 573, בהתייחסו לרשימת ענייני המעמד האישי לפי סעיף 51 לדבר המלך במועצה על ארץ-ישראל, 1922, באומרו: "משפט בדבר נישואין", לפי סעיף 51, הנו משפט בין שני צדדים לנישואין... העובדה, שלפי סעיף 47 הסכסוך המתעורר במשפט כזה צריך להחתך לפי החוק האישי של הצדדים האלה, אין בה משום ראייה, שלפי דבר המלך במועצתו כפוף כל אדם אחר, במגעו המסחרי עם אשה נשואה, לחוק האישי החל על ענין הנישואין, שבינה לבין בעלה, והמעניק בתוקף הנישואין זכויות חמורות מסוימות לה או לבעלה". כן הביא בית המשפט את דעתו של פרופ' טדסקי, כי ענייני הנישואין אינם כוללים את התוצאות הנובעות מהנישואין כלפי צד שלישי (ג' טדסקי "מעמד אישי", בעמ' 167), ואת דברי פרופ' שיפמן שהדגיש כי "תוצאות הנישואין כלפי צדדים שלישיים אינן מעניני הנישואין" (פ' שיפמן דיני המשפחה בישראל (כרך א), בעמ' 33).

למרות כל אלו סבורני כי גישה זו, לרבות גישתי שלי שצוטטה שם, ראויה לעיון מחדש. סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים עוסק ב"עניני נישואין וגירושין של יהודים בישראל". במחשבה שניה, הקביעה כי מדובר דווקא בעניינים אשר הצדדים להם בני הזוג בלבד, נראית מאולצת, בלתי הכרחית ומצמצמת ללא הצדקה עניינית את סמכות שיפוטו של בית הדין הרבני. החוק אינו מורה אותנו כי רק עניני נישואין וגירושין של בני זוג יהודים בישראל יהיו בשיפוטם של בתי הדין הרבניים. הדגש בסעיף הוא על מהות הענין ולא על היות בעלי הדין צדדים לאותם נישואין או גירושין. התנאים הפרסונליים שבסעיף 1 אינם כוללים דרישה שהצדדים לדיון יהיו בני זוג. בשנים האחרונות, עדים בתי הדין הרבניים לבקשות רבות למתן פסקי דין הצהרתיים הקובעים כי ההורים או הסבא והסבתא של המבקשים, שכבר נפטרו מן העולם, היו נשואים זה לזה. בקשות אלו מוגשות בדרך כלל בהעדרה של תעודת נישואין ולצורך הגשת פסק הדין ההצהרתי לשלטונות מדינה אירופאית, אם במסגרת בקשה לקבלת דרכון של אותה מדינה ואם במסגרת בקשה להשבת רכוש שהיה בבעלות אחד מבני הזוג, ועל מנת להוכיח את קרבת המשפחה. בבקשות אלו אין המבקשים צדדים לאותם נישואין ולמרות זאת ההגיון הפשוט מחייב לקבוע – וזאת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

היא הפרקטיקה הרווחת - שבית הדין הרבני הוא המוסמך לתת להם פסק דין הצהרתי בעניני נישואין של יהודים אזרחי ישראל או תושביה, וסמכות זו מעוגנת, בפשטות, בסעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים.

כך גם קורה כי בקשה למתן פסק דין הצהרתי לענין קיום נישואין בין בני זוג, מוגשת לבית הדין על ידי צאצאים של בני הזוג או של אחד מהם, לאחר פטירת שני בני הזוג, על מנת לעשות שימוש בפסק הדין לצורך ירושה. שכיחות גם בקשות לאישור אלמנות בהן מתבקש בית הדין לקבוע, בהעדר תעודת נישואין, כי פלונית הינה אלמנתו של פלוני ז"ל. בקשות מעין אלו מוגשות לעתים ללא הסכמת בעלי דין אחרים שהינם נוגעים בדבר והם מוזמנים לדיון מאחר והם עלולים להיפגע מקביעת בית הדין. אמנם גם לבית המשפט האזרחי קיימת סמכות אגבית להכריע בשאלת נישואין של בני זוג לצורך ענין ירושה שבסמכותו. אך עדיין זוהי סמכות אגבית, ואילו סמכותו של בית הדין היא סמכות ראשית. בעוד שסמכותו האגבית של בית המשפט אינה יוצרת מעשה בית דין לענין נישואי בני הזוג נשוא הבקשה, פסיקתו של בית הדין הרבני, בעל הסמכות הראשית, הינה סופית ויוצרת מעשה בית דין כלפי כולי עלמא.

לאחר העיון, איני רואה כל סיבה, לא במשפט ולא בהגיון, להבחין, לעניין שיפוטו של בית הדין הרבני, בין מקרה שבעלי הדין הם הצדדים הישירים לנישואין לבין מקרה שבעלי הדין אינם נשואים זה לזה אך מהותו של הסכסוך שביניהם הוא "ענין של נישואין". החוק בישראל מחיל על עניני נישואין וגירושין של יהודים את דין התורה, וברי כי המומחה הבלעדי לדון ולפסוק על פי דין תורה הוא בית הדין הרבני. אני מוכן להניח כי אדם אחר אינו כפוף "במגעו המסחרי", כלשונו של השופט אולשן, לדין האישי החל על ענין הנישואין שבין אשה לבעלה. אך לא כך הוא כאשר עצם הזכות שבמחלוקת נטועה ב"ענין של נישואין" וכל יונקותיה נובעים מן הדין האישי. במקרה כזה הטריבונול המתאים לדון באותו ענין הוא בית הדין הרבני. פיצול השיפוט באותו ענין, בין מקרה שהסכסוך נדון בין בני זוג לבין מקרה שקיימים בעלי דין שאינם בני זוג, אינו רצוי ועלול להביא לתוצאות סותרות ולעתים קשות. די לנו בקשיים הקיימים בסוגיית כריכת עניני רכוש בגירושין ובמירוץ הסמכויות, ואין כל צורך לייבא קשיים נוספים בדרך פרשנית, שאינה מחוייבת כלל מלשונו של המחוקק ואין לה הצדקה ענינית.

כך גם יש לסייג את אמרותיהם של פרופ' טרסקי ופרופ' שיפמן לגבי תוצאות הנישואין כלפי צדדים שלישיים. האם יעלה על הדעת לומר כי פסק דין הצהרתי המאשר נישואין של בני זוג, אינו מביא לתוצאות כלפי צד שלישי? הרי פשוט וברור כי משאישור בית הדין נישואין בין בני זוג, יש לכך נפקות כלפי כולי עלמא, אף שלא היו צדדים להליך. אם כך הוא כאשר הצד השלישי לא היה צד להליך, מדוע לא תהיה נפקות לפסיקת בית הדין ומדוע לא יהא בית הדין מוסמך לשפוט, כאשר בעלי הדין בבית הדין אינם צדדים ישירים לנישואין אך הם צדדים ישירים לסכסוך ב"ענין של נישואין"?

תימוכין לעמדה לפיה אין לצמצם את שיפוטו של בית הדין הרבני לדון בענין שהוא בגדרי סמכותו רק למקרים שהצדדים הם בני הזוג עצמם, ניתן למצוא בדרך ההיקש מסעיף 4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים, המסמיך את בית הדין לדון בתביעת מזונות של אלמנה נגד עיזבון בעלה היהודי. במקרה זה בעלי הדין הם היורשים על פי דין או הזוכים על פי צוואה ולא הבעל שנפטר לבית עולמו, ובכל זאת בית הדין מוסמך לדון בתביעה. לאור זאת, משעה שסעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים לא סייג את שיפוט בית הדין בעניני נישואין וגירושין למקרים שבעלי הדין הם הצדדים לנישואין, אין סיבה לסייג זאת בדרך של פרשנות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

זאת ועוד: דבריו של השופט אולשן כי אדם אחר אינו כפוף "במגעו המסחרי" לדין האישי החל על הנישואין שבין אשה לבעלה, שנאמרו לפני עשרות בשנים, נאמרו על בסיס ההשקפה שרווחה אז, שדיני משפחה לחוד ודיני מסחר לחוד. כאילו אין חפיפה או השקה בין דיני המשפחה ליתר הדינים של המשפט הפרטי. השקפה זו אינה קיימת עוד. בפסק הדין ב-רע"א 8791/00 אניטה שלם נ' טווינקו בע"מ (טרם פורסם) נקבע כי הלכת השיתוף בנכסי בני זוג פועלת עם התגבשותה גם כלפי צד שלישי, אף בהיעדר רישום פורמלי או פסיקה של בית משפט. כך למשל בנכסי מקרקעין - ממועד התגבשות השיתוף בנכס המקרקעין, זכותו של בן הזוג שאינו רשום במרשם היא זכות קניין שביושר. זכות זו פועלת כלפי כל אדם, למעט מי שרוכש זכות במקרקעין בתמורה ובהסתמך בתום לב על הרישום, או מי שהינו בעל זכות נוגדת שפעל בתום לב ובתמורה והעסקה לטובתו נרשמה בעודו בתום לב. זכויות בן הזוג שאינו רשום מוגנות הן מול בעל התחייבות מאוחרת בזמן והן מול נושה כספי של בן הזוג הרשום. נושיו של בן הזוג הרשום אינם יכולים לעקל את מחצית הנכס בה יש לבן הזוג השני קניין שביושר. לפחות ככל שהדברים נוגעים לדירת המגורים, תום הלב של צד שלישי נשלל אם הוא ידע או עצם עיניו מלראות כי הנכס הוא נכס מגורים שחלה עליו הלכת השיתוף. ככלל, על צד שלישי לצאת מתוך הנחה כי בני הזוג שותפים בדירת המגורים.

הנה כי כן, הפסיקה העדכנית של בית המשפט העליון מנוגדת בתכלית לרציונל שבדברי השופט אולשן לפיו צד שלישי אינו כפוף "במגעו המסחרי" לדיני המשפחה. אם כך הוא ביחס לצד שלישי שכל זיקתו נובעת מיחסי מסחר עם אחד מבני הזוג, על אחת כמה וכמה כך כאשר זיקת הצד השלישי, שאינו צד ישיר לנישואין, נובעת מיחסי משפחה מובהקים או מזכות הנטועה בדין האישי או שיש לה זיקה ישירה אליו. ע"כ.

משענת נוספת לקביעה, שהסמכות לדון בתביעת כתובה מן העיזבון היא לבית הדין, קיימת בהוראת סעיף 4 לחוק השיפוט, ובהבנת משמעותו בהתאם לדברי ההסבר להצעת החוק. סעיף 4 לחוק קובע: "הגישה אישה יהודייה לבית דין רבני תביעת מזונות שלא אנג גירושין נגד אישה יהודי או נגד עזבונו לא תשמע טענת הנתבע שאין לבית הדין הרבני שיפוט בעניין". עיון בדברי ההסבר להצעת החוק, בה הופיע לראשונה נוסחו של סעיף 4 לחוק השיפוט (בסעיף 5 להצעת החוק; ה"ח 163, עמ' 187, כ"ז באייר תשי"ג, 12.5.58), מגלה כי הצעת החוק דאו ביקשה להתנות את סמכותו של ביה"ד לאשר צוואות בהסכמתם של כל הצדדים הנוגעים בדבר (וכפי שהוא בסעיף 6 להצעת החוק). דברי ההסבר מבהירים שעל רקע זה הוסף סעיף 4, כדי להדגיש ולומר שאי קיומה של סמכות ייחודית לביה"ד בנוגע לאישור צוואות לא ישימש אמתלא להשתמש מהשיפוט הרבני ולא יגרע כלל מסמכותו של בית הדין הרבני לדון בתביעת האישה למזונות כנגד עזבונו של בעלה המנוח. זאת אומרת, סעיף 4 בא לשלול הבנה אפשרית שענייני המזונות מן העיזבון לא יהיו כלולים בגדרי הסמכות שנקבעו לענייני "נישואין וגירושין" בעקבות צמצום הסמכות בענייני אישור צוואות. לפי דברי ההסבר עולה, אילו לא צומצמה סמכותו של בית הדין הרבני בענייני צוואות, לא היה צורך כלל בהוראת סעיף 4, מאחר ולא היה עולה על דעת אדם שמזונות האלמנה מהעיזבון אינם כלולים בביתו "ענייני נישואין וגירושין", או בביתו: "כל עניין הכרוך בגירושין". מבחינה זו אין כלל הבחנה בין מזונות האלמנה הנכללים ב'ענייני הנישואין' לחיוב הכתובה שכל כולה עניין הנישואין.

לאור כל האמור לעיל בית הדין דוחה את הערעור.

בנסיבות שלפנינו, בהם הביאה המערערת נימוקים לתמוך את ערעורה לפי הבנתה, בית הדין אינו מוצא לנכון לחייב בהוצאות משפט.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לאור כל האמור פוסק בית הדין:

- א. הערעור נדחה, ובית הדין קובע שהסמכות לדון בתביעת מזונותיה וכתובתה של המשיבה מעיזבוננו של הבעל המנוח, נתונה לביה"ד הרבני בלבד.
- ב. אין צו להוצאות. על המזכירות להשיב את כספי הערובה למערערת, בהתאם לנהלים.
- ג. בית הדין סוגר את התיקים.

ניתן לפרסם בהשמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום ח' באדר א' התשע"ט (13/02/2019).

הרב ציון לוז-אילוז

הרב מימון נהרי

הרב יעקב זמיר

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה